

ІДЕЯ РАНГУ

I

Сучасне людство втратило почуття вірного рангу. Тому воно перестало вірити в ідею рангу взагалі, похитнуло її, розхитало і спробувало погасити її зовсім: оголосити всякий ранг мнимим, довільним, що не заслуговує ані визнання, ані поваги... «Все в житті умовно і відносно; кому що подобається і вигідно, те і добре; хто сильний, хто вміє імпонувати і примушувати, той і вище, а інше — людські вигадки, з якими давно настав час покінчити»... Так обстоїть у всіх питаннях рангу: у політиці, у мистецтві, у науці, у релігії і церкві — скрізь. І в цьому складається сама сутність революції — у свідомому, зухвалому по-пранні всякого рангу, в осміянні самої ідеї рангу; а все інше є природним і неминучим наслідком цього.

На цьому розтрощицись тридцять років тому наша Росія. І тільки пізніше, занадто пізно, руські люди стали розуміти, що здорове почуття рангу вороги підривали в них для того, щоб усе фальсифікувати: щоб висунути гірших, щоб піднести безсовісних і безчесних, щоб створити новий соціальний добір безчестя, раболіпства і насильства, а коли руські люди стали це розуміти, то побачили себе в ярмі; побачили себе перед вибором; чи брати участь у раболіпстві і безчесті — чи гинути в позбавленнях і приниженнях. Ранг був не просто «відмінений»: він був украдений, зловжитий, фальсифікований і замінений новим «антирангом».

І от серед сучасного людства є два різних світогляди: рангове та егалітарне. Вони стоять у боротьбі один з одним — на всій протяжності землі і у всіх областях культури. Догледимо в цьому все до кінця.

1. — Люди рівності (егалітаристи) не люблять і не терплять переваги: вони відвертаються від неї, намагаються її не помічати; вони завжди готові піддати її сумніву, закритикувати, осміяти, «відсунути» її інтригою чи наклепом; чи, ще гірше, фальсифікувати її, висуваючи рекламою «своїх» — звичайно бездарних, тупих, криводушних, двозначних розкладників, але... покірних. «Ми не терпимо ніякої переваги, — говорили мені дослівно розумні республіканці однієї з демократичних держав, — усякій видатній людині ми зуміємо утруднити і зіпсувати життя, щоб вона не заносилася; але якщо вона, незважаючи на це, чого-небудь досягне, то ми, мабуть, поставимо їй посмертний пам'ятник»... «У нас у школі, — розповідав професор з іншої демократичної держави, — плано-мірно завалюють учнів неосяжними фактичними відомостями і гасять у них в душах усе, що пов'язано з творчою уявою: домагаються рівності, трафаретної подібності та вбивають індивідуальність». Слухаючи такі зізнання, я мовчачи повчаюся і згадую Петра Верховенського (у «Бісах» Достоевського). «Не треба

вищих здібностей! Вищі здібності завжди захоплювали владу і були деспотами... Їх виганяють чи страчують. Цицерону відрізується язик, Коперніку виколюють очі, Шекспір побивається каменями... Раби повинні бути рівні... Ми всякого генія згасимо в дитинстві. Всі до одного знаменника, повна рівність»...

Так, люди рівності вважають усякий духовний ранг — довільною вигадкою, замахом чи узурпацією: такий був дух першої французької революції, що оголосила, що «люди родяться рівними» і що звернулася у виді доказу до гільйотини. Відповідно до такого погляду в людях суттєве подібне й однакове, тоді як різне, особливе, своєрідне (тим більше переважне) — несуттєве. Одна радянська комуністка так і вимагала привселюдно: «усі повинні робити тільки те, що можуть робити» (геть вищі здібності!).

Це погляд, історично говорячи, народжується із сімейних і соціальних несправедливостей, з образи, заздрості «підпілля» (описаного в Достоєвського), безбожництва і духовної сліпоти; воно підпитується відвертеним мисленням, відвертається від усякої відмінності і нехтує всяку перевагу. Воно виражає себе в «спільно-стверджувальних» судженнях («усі однакові, усі рівні, всім усього нарівно!») і в «спільно-заперечних» судженнях («ніхто не сміє бути краще, вище, багатше; нікому не надавати ніяких переваг» і т. д.). Цей погляд безвідповідальний, зарозумілий, матеріалістичний, заздрісний, мстивий, безбожний, революційний і соціалістичний. Він не враховує природу, що вічно виробляє нескінченну розмаїтість; і тому він протиприродний. Він не враховує й духу, що зберігає кожного з людей, як єдиного в своєму роді і дорогоцінного у своїй своєрідності «сина Божого»; і тому він протидуховний. Політично цей погляд «вірує» у загальне рівне голосування, в арифметичний підрахунок голосів, у «народний суверенітет»; і тяжіє до республіки.

2. — Люди, які визнають значення рангу (прихильники духу і справедливості, індивідуалісти) не вірять ані в природну рівність, ані в штучне і насильницьке рівняння. Вони вважають, що всі люди, скільки їх не є, народжуються неоднаковими, своєрідними і самобутніми, і потім, у міру свого розвитку й удосконалювання — стають усе більш самобутніми і своєрідними. У цьому не тільки немає ніякого лиха або небезпеки, але, навпаки, це істотно-нормально і духовно бажано. Але тому що люди від природи різні і своєрідні, то справедливість вимагає, щоб до них відносилися неоднаково, тобто відповідно з їхніми властивостями, якостями, знаннями і справами. Тому що справедливість не тільки не диктує рівності, але, навпаки, вона складається в предметній нерівності, що оселяється усюди, де можливо.

Отже, «люди рангового погляду» бачать природну неоднаковість ближніх, цінують їхню духовну своєрідність і переконуються на кожному кроці спостереженням, розумом і серцем, що рівності в дійсності немає, що вона тільки видумується обмеженими і заздрими людьми, і що введення її було б несправедливістю і насильством. І якщо вони помічають де-небудь «подібність», то вони зберігають впевненість у тому, що за цією видимою і поверхневою подобою ховається суцільна і дорогоцінна неоднаковість. Жива сутність людей не в

тому, що їх уподібнює, а саме в тому, що робить їх єдиними у своєму роді і незамінними.

Ранговий погляд народжується, історично говорячи, із природного батьківства-материнства, а духовно — з релігійного благоговіння. Він підпитується уважним спостереженням природи, чуйною совістю, почуттям справедливості, живою, індивідуалізованою любов'ю і молитовним спогляданням досконалості Божої. Він виражається в обережних і вдумливих «приватних» судженнях — то позитивних (напр., «люди рідко схожі один на одного», «деякі люди заздрі», «ця людина розумніше інших», а «ця чесніше багатьох»; «мені радісно схилитися перед її добротою» чи «перед його хоробрістю» і т. д.; звідси культ героїв!); то негативних (напр., «багато людей не терплять чужої переваги», «є люди, нездатні до політичного голосування», «багато демагогів зовсім не думають про соціальну справедливість» і т. д.). Цей погляд спонукається почуттям відповідальності і справедливості; він здатний до тверезої смиренності і вмє радити чужій якості; він духовно, схильний до традиції і консервативності; він природний, органічний, лояльний і релігійний. Політично він прагне до відбору кращих людей, — будь то призначенням чи голосуванням, і тяжіє до монархії.

II

Отже, люди від природи нерівні; і в цьому не «лихо», а дарунок Божий. Нам треба тільки вірно упізнавати цей дарунок і вірно з ним обходитися. Вірно — тобто відповідно, справедливо. «Зірка від зірки відрізняється у славі» (1 Кор. 15.41); і так само людина від людини відрізняється здоров'ям, силою, здібностями, моральною якістю, розумовою проникливістю, вольовою енергією, духовним спогляданням і очевидністю. Слепо — не бачити цього; безглуздо — заперечувати це; шкідливо — зневажати це. Хворий не годиться у солдати; він тільки обтяжить собою шпиталі. Слабкий не може носити лантухи і копати землю: це його швидко загубить. Безглуздо робити талановитого скрипаля столяром, обдарованого математика — матросом, геніального поета — столоначальником, вправного торговця — кухарем, лісівника за покликанням — механіком. Але настільки ж безглуздо чи прямо згубно — робити розбійника чиновником, давати зрадникам і шахраям право голосу, уводити шпигунів у міністерство закордонних справ, призначати фальшивомонетника міністром, підносити боягуза в маршали чи партійного інтригана в кардинали. Відкіля відомо, що кожен дурень здатний розбиратися в державних справах? Як можна призначати безвладного пролазу — полководцем (Базен)? Чи може людина з мисленням тред-юніоніста керувати імперією (Мак-Дональд)? Чому не саджають сліпого за мікроскоп? Чи годиться безбожний неук у священники? Яких дітей виховає розпусна гувернантка? До яких політичних виборів здатний продажний, залаканий, забріханий народ?

Отже, в ідеї рангу є дві сторони: по-перше, мається на увазі властива людині якість — це її дійсний ранг; по-друге, маються на увазі її повноваження, права й обов'язки, що визнаються за ним з боку суспільства чи держави, — це його соціальний ранг. Зрозуміло, що ці два ранги можуть розходитися. Мудрий праведник може не мати ніякого соціального рангу; злий дурень може пролізти в міністри, генерали і президенти. Чесна людина може бути жебраком, відомий шахрай — може бути директором банківського консорціуму. Ранг духовної переваги (праведність, геній, талант, пізнання, хоробрість, сила характеру, уміння-розуміння, політична далекозорість) і ранг людського повноваження (сан, чин, влада, авторитет) — можуть не відповідати один одному. Тому що, з одного боку, люди при виділенні кращих підсліпуваті, безтурботні і безвідповідальні, підкупні і підступні; з іншого боку, честолюбці, властолюбці і користолюбці енергійні, напористі і часто готові користатися будь-якими засобами. Але істинний соціальний авторитет виникає зі з'єднання обох рангів. І коли це з'єднання вдається, тоді ідея рангу справляє своє духовне свято: перед нами великий імператор (Петро I), переможний полководець (О. В. Суворов), праведний єпископ (Феофан Затворник), прозорливий вчений (Д. І. Менделєєв), чудовий організатор (С. І. Мамонтов), соціальний вихователь (М. І. Пирогов), загальнознаний геніальний поет (О. С. Пушкін), композитор (А. П. Бородин), живописець (І. К. Айвазовський). Тоді ранг духовної якості і ранг людського визнання збігаються, і національна культура цвіте.

Але ці ранги можуть і не збігтися. Якщо це виключення, то воно усіма відчувається, як хворе місце: кращі люди говорять про нього, протестують, обурюються, намагаються виправити справу; гірші — чи відвертаються, чи, навпаки, намагаються використовувати цю болячку на свою користь (напр., розпусний тимчасовий правитель). Якщо ж ці явища виявляються повсякденними чи переважними, то це означає, що такому народу в дану епоху відбір кращих не вдається, що весь режим неспроможний, що «чесність і талант не мають дороги в житті» і що мають бути соціальні потрясіння. Такі, наприклад, черстві і розпусні батьки, порочне духовництво, продажне чиновництво; дурний король, дурний і неосвічений професор, тупий і злий учитель; засилля бездарних «артистів», черстве і жорстоке офіцерство, судді без правосвідомості, парламентарії без почуття відповідальності, поліція, позбавлена цивільної мужності і т. д. Таке масове явище хворого і мнимого рангу розчаровує усіх, родить у душах підпілля і революційність і відкидає людей у химеру рівності... При цьому елементарна справедливість змушує нас визнати і виговорити, що передреволюційна Росія такого розкладання не знала. Розпалена в ній химера рівності має зовсім інші причини, такі: політична наївність народу, антирангові настрої російської інтелігенції, перехідна епоха в господарстві, розростання напівосвіченого шару, військові невдачі, і, як останній поштовх, — раптове згасання монархічного рангу і присяги, спровоковане відомими політичними колами.

Ніяка громадська організація неможлива без рангу. Держава з невдалим ранговим відбором — слабка, хитлива, може бути прямо приречена. Від хворого і фальсифікованого рангу гине усе: родина, школа, академія, церква, армія,

держава, корабель, господарське підприємство. Вся справа в тому, щоб узнати справжньо-кращих (людей природного рангу) і висувати їх, покладаючи на них необхідні повноваження й обов'язки (соціальний ранг). Буває так, що це досягається найкраще призначенням, наприклад, у церкві, в армії, у школі, у господарстві; нерідко й у державі. Але буває і так, що це здійснюється найкраще виборами, наприклад, в академії, у культурних суспільствах, у житті приходу й у місцевому самоврядуванні; іноді й у державних справах. Але в цьому немає єдиного масштабу для всіх часів і народів; те, що добре в одній країні, може погубити іншу; тут немає і не може бути політичної «панацеї» (усезцілювального засобу). Призначення має свої спокуси і помилки; вибори мають свої небезпеки і спокуси. І, може бути, недалеко той час, коли буде практикуватися новий спосіб відбору, що сполучить вибори з призначенням і подолає недоліки того й іншого.

1. — **Вибори.** — Чим більше в народі заздрості і партійності, тим гірше будуть його вибори. Чим нижче рівень його освіти, тим безглуздіше буде вся виборна процедура. Чим сильніше розігралося в народі честолюбство, тим невдаліше буде його відбір. Чим впливовіші в його житті таємні (релігійні чи політичні) суспільства, тим скоріше ранг буде фальсифікований і перекручений.

2. — **Призначення.** — Чим сильніше в країні кастовий дух, тим невдаліше будуть проходити всі призначення (протекція, непотизм, лестощі). Продажність (корупція) може пряміше скомпрометувати весь призначувальний порядок. Слабко розвинуте почуття відповідальності і відсутність контролю можуть прямо погубити державу, що будується призначенням.

Насправді треба домагатися того, щоб соціальний ранг відповідав духовному рангу людини; щоб призначений був для народу своїм і улюбленим, і щоб обраний мислив не про партійну, не про класову, не про провінційну і не про особисту користь, а про всенародно-державну. Тоді питання рангу буде вірно вирішений.

Але тому що явища «хворого рангу» завжди і скрізь можливі, то в дійсному житті необхідно дотримання двох правил:

1. — Необхідна загальна впевненість, що ті, хто призначає і вибирає дійсно шукають кращих людей і намагаються погодити тягар повноважень, що даються, з духовно-природним рангом висунутих людей («кращих людей уперед!»). Всякий відступ від цього правила відгукнеться на державі шкідливо.

2. — Необхідна загальна готовність — лояльно нести можливу помилку в ранзі і не роздувати випадкове явище «хворого рангу» у суспільний чи національний скандал непокори. Несимпатичному, недосвідченому, недотепному, безвладному, бездарному начальнику треба допомагати — заради честі, заради совісті, заради патріотизму, заради всенародної і державної справи, а не інтригувати проти нього, не шкодити, не ізолювати його, не підкопуватися під нього. Цьому вчать ідея рангу і монархічна правосвідомість, що спонукає вірно служити не тільки великому Государю.

Примітно, що в Росії ідея рангу історично трималася головним чином на релігійній підставі і на патріотичному почутті. От чому присяга («цілування

хреста») мала в Росії таке значення. От чому народ тисячу років вірив у праведну волю Государя, у його сердечну турботу про весь народ без винятку, й у його шукання справедливості для всіх. Ранг у Росії тримався вірою і любов'ю, і остільки викликав у душах щирі і самовіддану лояльність.

Саме тому Росія ніколи не знала республіканського ладу.

<15 вересня 1950 р.>

Переклала на укр. мову

О. С. Мельничук
аспірантка кафедри теорії
держави і права ОНЮА

Переклад за виданням:

Ильин И. А. Идея ранга I, II. Паша задачи // Собрание сочинений: В 10 т. — М., 1993. — Т. 2, кн. 1. — С. 352–359.